

Матеріал надійшов до редакції 24.02.2025р.

УДК 376.1-056.2/.3:373.3/5

Наталія Ярмола,

кандидатка педагогічних наук,
старший науковий співробітник

nat.yar1978@gmail.com

ORCID iD: 0000-0001-9374-5543

Researcher ID: V-4898-2017

Natali Yarmola, Ph.D

nat.yar1978@gmail.com

ORCID iD: 0000-0001-9374-5543

Researcher ID: V-4898-2017

Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України,
вул. М. Берлінського 9, м. Київ, 04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology
of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine,
Street M. Berlinskoho 9, Kyiv, 04060, Ukraine

ОСВІТНІ РЕФОРМИ В ОСВІТІ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УКРАЇНІ

EDUCATIONAL REFORMS IN THE EDUCATION OF PERSONS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN UKRAINE

Анотація. У статті проаналізовано основні сучасні освітні реформи в освіті осіб з особливими освітніми потребами. Окреслено основні напрями реформ з урахуванням викликів сьогодення. Визначено основні труднощі впровадження інклюзивної освіти у заклади різного типу, окреслено шляхи їх подолання. Зроблено припущення, що позитивне розв'язання проблеми інклюзивного навчання дітей потребує освітніх реформ, осучаснення нормативно-правового

забезпечення, визначення організаційно-методичних засад реалізації цього процесу, його педагогічного і корекційного забезпечення.

Здійснено змістовий аналіз Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання в Україні та Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року.

Ключові слова: інклюзивне навчання, особи з особливими освітніми потребами, освіта осіб з особливими освітніми потребами, освітні реформи, безбар'єрність.

Abstract. The article analyzes the main modern educational reforms in the education of persons with special educational needs. The main directions of reforms are outlined, taking into account today's challenges. The main difficulties of implementing inclusive education in institutions of various types are identified, and the ways to overcome them are outlined.

It is assumed that a positive solution to the problem of inclusive education of children requires educational reforms, modernization of regulatory and legal support, determination of the organizational and methodological foundations of the implementation of this process, its pedagogical and corrective support.

A content analysis of the National Strategy for the Development of Inclusive Education in Ukraine and the National Strategy for Creating a Barrier-Free Space in Ukraine by 2030 was carried out.

Key words: inclusive education, persons with special educational needs, education of persons with special educational needs, educational reforms, accessibility.

Актуальність статті. Сучасні освітні реформи, які відбуваються в Україні, спрямовано на активізацію процесу інтеграції осіб з особливими освітніми потребами як в заклади освіти, так і в соціум загалом, та охоплюють кілька ключових аспектів, які мають на меті забезпечити доступність, якість та інклюзивність освіти.

Актуальність дослідження окресленого питання зумовлено кількома ключовими факторами, що впливають на розвиток суспільства, економіки та культурної ідентичності держави. Зокрема, відомо, що Україна прагне інтегруватися до європейського освітнього простору. Реформу освітньої системи, зокрема європейських стандартів, спрямовано на забезпечення конкурентоспроможності українських випускників у глобальному масштабі.

У ході реформи велику увагу приділяють рівному доступу до якісної освіти в регіонах України. Створення опорних шкіл і запровадження нових стандартів

фінансування має підвищити якість освітніх послуг, позитивно впливати на формування висококваліфікованих фахівців, які здатні забезпечити економічний розвиток держави. Актуальність реформ особливо велика в умовах впровадження інноваційних технологій і цифровізації економіки.

Військовий конфлікт в Україні вплинув на багато сфер життя, включно з освітою. Забезпечення безперервності навчання для дітей і молоді, зокрема для внутрішньо переміщених осіб та осіб з особливими освітніми потребами, стало критично важливим завданням держави.

Мета статті – проаналізувати основні сучасні освітні реформи в освіті осіб з особливими освітніми потребами. Окреслено основні напрями реформ, з урахуванням викликів сьогодення.

Методи дослідження – теоретичний аналіз наукових джерел, нормативно-правових актів.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. До проблеми інклюзивного навчання зверталось багато сучасних науковців, зокрема питання розвитку та становлення інклюзивної освіти в закладах освіти України у своїх працях висвітлили О. Безпалько, І. Дмитрієва, А. Колупаєва, О. Кравченко, Н. Коляда, С. Миронова, П. Таланчук, А. Шевцов, М. Чайковський, та ін. [5, 6]

Стратегіям викладання в інклюзивних навчальних закладах та педагогічним технологіям інклюзивного навчання присвячено дослідження Т. Бондар, В. Засенко, Т. Качалової, Є. Данілавичюте, А. Колупаєвої, С. Литовченко, Л. Прохоренко, О. Таранченко, Н. Ярмоли та інших науковців [3, 4, 5].

Варто зазначити, що значну увагу науковці також приділяли вивченню зарубіжного досвіду щодо впровадження інклюзивної освіти. Зокрема питання впровадження інклюзивної освіти в умовах закладів освіти розкривалося у роботах І. Малишевської, А. Лапіна, М. Перфільєвої, Г. Давиденко, В. Шмідта, Д. Мітчелла та інших [4, 5, 6].

У роботах акцентовано на основних труднощах впровадження інклюзивної освіти у заклади різного типу, окреслено шляхи їх подолання. Доведено, що позитивне розв'язання проблеми інклюзивного навчання дітей потребує освітніх реформ, осучаснення нормативно-правового забезпечення, визначення

організаційно-методичних засад реалізації цього процесу, його педагогічного і корекційного забезпечення.

Також більшість дослідників вказують на те, що впровадження інклюзивного навчання стикається з нерозв'язаністю певних проблем державного рівня: відсутністю особистісної вмотивованості педагогів щодо участі в інклюзивних процесах; недостатністю теоретичної й практичної підготовки педагогів для реалізації власного потенціалу в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами; відсутністю єдиної державної політики щодо педагогічного, медичного та соціального супроводу осіб з інвалідністю впродовж усього життя, у тому числі й щодо впровадження інклюзивного навчання з недостатнім рівнем надання корекційно-реабілітаційної допомоги таким дітям; обмеженою кількістю кваліфікованих педагогічних, медичних та соціальних працівників, спеціальних педагогів і психологів для роботи з дітьми в умовах інклюзивного освітнього середовища; недостатнім фінансуванням інклюзивної освіти; відсутністю відповідного середовища, адаптованого для навчання цих дітей; недостатньою готовністю українського суспільства до сприйняття дітей з особливими потребами як повноправних членів учнівського колективу у закладах освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасні освітні реформи в Україні активно спрямовано на створення умов для інтеграції осіб з особливими освітніми потребами (ООП) у заклади освіти та соціальне середовище. Це частина загальної стратегії щодо побудови інклюзивного суспільства, яке забезпечує рівні можливості для всіх. До основних напрямів таких реформ входить розширення мережі інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ), які надають психолого-педагогічну підтримку дітям із ООП та їхнім родинам, а також створення інклюзивних класів у загальноосвітніх школах, що дає можливість дітям навчатися разом із ровесниками, отримуючи необхідну допомогу. Обов'язковим є впровадження індивідуальних навчальних планів, які адаптуються до потреб кожного учня.

У процесі реформування значна увага приділяється освітній інфраструктурі для доступності всіх учасників освітнього процесу до отримання якісних послуг, зокрема, оснащенню шкіл та дитячих садків засобами для дітей із порушеннями

зору, слуху чи рухового апарату (пандуси, ліфти, тактильні смуги, спеціальні пристрої), створенню ресурсних кімнат для корекційного та індивідуального навчання, забезпеченню доступу до навчальних матеріалів, адаптованих для дітей із ООП (шрифт Брайля, аудіокниги, відеоматеріали з субтитрами).

Важливим аспектом реформ є розвиток педагогічних кадрів, що передбачає проведення регулярного навчання та підвищення кваліфікації педагогів, які працюють із дітьми з ООП, підготовку асистентів учителів, які надають додаткову підтримку в класі, навчання педагогів використання технологій для інклюзивного навчання, наприклад, спеціалізованого програмного забезпечення.

Невід'ємною складовою є впровадження цифрових технологій (програми для альтернативної комунікації, онлайн-платформи, мобільні додатки для розвитку соціальних, когнітивних і комунікативних навичок). Вони дають змогу адаптувати навчальний процес для дітей із різними освітніми труднощами, запровадити дистанційне навчання для дітей, які не можуть відвідувати школу через фізичні чи соціальні обмеження.

Велику увагу у сучасних освітніх реформах приділено підвищенню рівня психологічної допомоги в навчальних закладах через залучення фахівців (психологів, логопедів, корекційних педагогів), для цього запроваджуються тренінги для вчителів, батьків щодо допомоги дітям із ООП у соціалізації та навчанні та забезпечення емоційного комфорту дітей у школі через програми доброзичливого ставлення та взаємодії.

Згідно з реформами, акцент робиться на інклюзивному навчанні, яке передбачає навчання дітей з ООП разом із їхніми однолітками в загальноосвітніх закладах та створенні інклюзивного безбар'єрного суспільства, що передбачає створення умов для рівноправної участі всіх громадян, незалежно від їхніх можливостей, фізичних чи ментальних особливостей.

Останніми роками на рівні початкових шкіл було здійснено значні зміни, пов'язані із концепцією Нової української школи та запровадженням нових освітніх стандартів для початкової освіти, спрямовані на покращення якості освіти, адаптацію навчальних програм до сучасних викликів та потреб учнів. Зокрема,

впроваджена реформа НУШ передбачає адаптацію навчальних програм та методик викладання для дітей з особливими освітніми потребами. Педагоги обов'язково проходять навчання щодо роботи з такими дітьми, що дає можливість створювати індивідуалізовані освітні траєкторії.

Проводиться робота над фізичною доступністю шкіл і університетів: облаштування пандусів, ліфтів та інших засобів, що забезпечують комфортний доступ для всіх учнів.

Також сучасні реформи акцентують увагу на важливості залучення батьків до процесу навчання і виховання дітей з ООП. Батькам надаються ресурси та підтримка для активної участі в освіті своїх дітей.

Уряд України ухвалює стратегії та програми, спрямовані на поліпшення освіти для осіб з ООП, зокрема законодавчі ініціативи, які забезпечують права і можливості для навчання.

Варто зазначити, що сьогодні Міністерство освіти і науки України у співпраці з представниками ВР України, Інститутом спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, громадськими організаціями розробило Національну стратегію розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та операційний план з її реалізації на 2024–2026 роки, 7 червня 2024 року акт підтримано на засіданні КМУ[1].

Стратегічна мета Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання в Україні полягає у створенні доступної, якісної та безпечної системи освіти для дітей з особливими освітніми потребами, яка забезпечить їхню повну інтеграцію в освітній процес і суспільство.

Водночас актуальним залишається завдання забезпечення всім дітям з особливими освітніми потребами рівного права на освіту, незалежно від їхніх фізичних, психічних чи соціальних особливостей, зокрема й усунення бар'єрів для отримання освіти, включаючи фізичну доступність навчальних закладів, адаптацію навчальних програм і створення інклюзивного середовища.

Важливою складовою реалізації Стратегії є забезпечення рівного доступу до отримання освіти шляхом розробки та впровадження індивідуальних навчальних

програм, що враховують особливості розвитку кожної дитини, підготовки вчителів, асистентів і фахівців для роботи з дітьми з особливими потребами, а також використання інноваційних технологій і сучасних методів навчання.

Варто зазначити, що важливим аспектом в організації інклюзивного навчання є соціалізація та інтеграція, що передбачає створення умов для соціальної взаємодії між дітьми з особливими освітніми потребами та їхніми однолітками та сприяння формуванню толерантного середовища, де діти з ООП можуть розвивати свої здібності та таланти, і, як результат – інтеграція у суспільство як повноцінних його членів.

Популяризація ідеї інклюзивної освіти серед населення, зокрема через просвітницькі кампанії, розвиток партнерства між державою, освітніми закладами, громадськими організаціями та батьками, подолання стереотипів щодо дітей із ООП, сприяє формуванню культури інклюзії в суспільстві

Стратегію спрямовано на запровадження єдиної системи та механізмів ефективної державної політики для здобуття якісної освіти кожною особою відповідно до її потреб.

Аналізуючи документ, можна зазначити, що Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання є ключовим документом, що визначає основні напрями впровадження інклюзивної освіти в Україні. Її метою є створення рівних умов для доступу до якісної освіти для всіх дітей, незалежно від їхніх особливостей розвитку, стану здоров'я чи соціального статусу. Ця стратегія базується на міжнародних стандартах, таких як Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, і враховує національні особливості.

Основні принципи стратегії.

1. Доступність освіти: забезпечення фізичної, інформаційної та соціальної доступності освітніх установ.
2. Рівність можливостей: надання однакових умов для навчання всім учням, включно з дітьми з особливими освітніми потребами.
3. Інтеграція у суспільство: сприяння соціалізації дітей через спільне навчання в інклюзивних класах.

4. Якість освіти: розроблення сучасних методик, які відповідають потребам різних учнів.
5. Партнерство з батьками: активне залучення сімей до освітнього процесу.

Україна вже досягла значних успіхів у реалізації цієї стратегії, проте процес вимагає подальшої підтримки на державному та суспільному рівнях.

На думку спільноти, ухвалення Національної стратегії сприяє впровадженню інклюзивного підходу та забезпеченню рівного доступу до якісного навчання в Україні відповідно до найкращих практик.

Ще одним важливим документом у процесі освітніх реформ є Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року [2].

Згідно зі Стратегією розроблено «Порядок утворення та умови функціонування спеціальних класів у закладах загальної середньої освіти», який вже затвердили й зареєстрували в Міністерстві юстиції України. Так, з 1 вересня 2025 року в українських школах створюватимуть нові спеціальні класи для учнів і учениць, які мають особливі освітні потреби. Їх формуватимуть з урахуванням конкретних особливостей розвитку дітей та рівня підтримки, якого вони потребують. Спеціальні класи створюватимуть у школах за місцем проживання дітей з ООП. Рішення про їхнє відкриття ухвалюватимуть засновники закладів загальної середньої освіти або органи місцевого самоврядування за наявності:

- дітей з однаковою категорією особливих освітніх потреб;
- матеріально-технічної бази;
- кадрового забезпечення.

Разом із державними інноваціями з'являються численні соціальні ініціативи, що підтримують інклюзивну освіту, зокрема і благодійні фонди, громадські організації та програми, спрямовані на допомогу вчителям та школам.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Окреслені реформи є важливим кроком у напрямі забезпечення рівного доступу до освіти для всіх дітей в Україні, незалежно від їхніх особливих потреб. Вони сприяють створенню більш толерантного й інклюзивного суспільства.

Реалізація оновленого нормативно-правового поля, освітніх інновацій спрямовуються на досягнення спільної мети – перетворити українську освіту на інноваційне середовище, в якому учні й студенти набувають ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності, а науковці мають можливості та ресурси для проведення досліджень, що безпосередньо впливатимуть на соціально-економічний та інноваційний розвиток держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та операційний план з її реалізації на 2024–2026 роки (розпорядження КМУ від 7 червня 2024 р. № 527-р) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024-%D1%80#Text>
2. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>)
3. Прохоренко, Л. (2024). Інклюзивність та безбар'єрність освітнього простору: діти з особливими освітніми потребами. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*, 2(25), 203–219. <https://doi.org/10.33189/epsn.v2i25.265>
4. Прохоренко, Л. (2024). Психологія інклюзії: освіта та соціалізація дітей з особливими потребами. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 115(3), 7–20. <https://doi.org/10.33189/ectu.v115i3.181>
5. Ярмола, Н.А. (2022). Євроінтеграційний напрям модернізації та розвитку освіти дітей з особливими освітніми потребами в Україні. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*, № 20, с. 130–135. <https://spp.org.ua/index.php/journal>
6. Torop, K., Yarmola, N., Dergach, M., Kvitka, N., Trykoz, S., & Vasylenko, B. (2023). Methodical training of teachers working with schoolchildren with intellectual development disabilities. *Revista Eduweb*, 17(1), 76–87. <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2023.17.01.8>

REFERENCES

1. Natsionalna stratehiia rozvytku inkliuzyvnoho navchannia na period do 2029 roku ta operatsiinyi plan z yii realizatsii na 2024–2026 roky (rozporiadzhennia KМУ vid 7 chervnia 2024 r. № 527-r) [National Strategy for the Development of Inclusive Education for the Period Until 2029 and the Operational Plan for its Implementation for 2024–2026 (CMU Order No. 527-r of June 7, 2024)]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

2. Natsionalna stratehiia iz stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku [National Strategy for Creating a Barrier-Free Space in Ukraine for the Period Until 2030]. (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> [in Ukrainian]).
3. Prokhorenko, L. (2024). Inkluzyvnist ta bezbariernist osvitnoho prostoru: dity z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Inclusivity and barrier-free educational space: children with special educational needs]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy*, 2(25), 203–219. <https://doi.org/10.33189/epsn.v2i25.265> [in Ukrainian].
4. Prokhorenko, L. (2024). Psykholohiia inkluzii: osvita ta sotsializatsiia ditei z osoblyvymy potrebamy [Psychology of inclusion: education and socialization of children with special needs]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*, 115(3), 7–20. <https://doi.org/10.33189/ectu.v115i3.181> [in Ukrainian].
5. Yarmola, N.A. (2022). Yevrointehratsiinyi napriam modernizatsii ta rozvytku osvity ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v Ukraini [European integration direction of modernization and development of education of children with special educational needs in Ukraine]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy*, № 20, s. 130–135. <https://spp.org.ua/index.php/journal> [in Ukrainian].
6. Torop, K., Yarmola, N., Dergach, M., Kvitka, N., Trykoz, S., & Vasylenko, B. (2023). Methodical training of teachers working with schoolchildren with intellectual development disabilities. *Revista Eduweb*, 17(1), 76–87. <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2023.17.01.8> [in România].

Матеріал надійшов до редакції 22.12.2024р.